

ЛОГІКО-ФОРМУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ ЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглядається важлива для освіти і виховання проблема: формування логічної культури молоді, що значно впливає на пізнавальну діяльність, розвиваючи абстрактне мислення і розуміння глибокого взаємозв'язку між різними галузями наукового знання, уможлиблює здійснення практичної і пізнавальної діяльності на основі логічних правил і законів, свідомого використання понятійного апарату сучасної науки, дотримання норм і принципів соціального пізнання, зокрема активно-критичного ставлення до дійсності.

Акцентовано увагу на тому, що проблема логічної культури набуває особливого значення у світлі компетентнісної переорієнтації освіти для побудови її сучасних моделей і технологій, сфокусованих на формуванні системних якостей особистості та професіонала.

Обґрунтовується думка про те, що логічна культура особистості залежить від логічної культури того суспільства, до якого вона належить та потребує цілеспрямованого формування, що забезпечується організованою пізнавальною діяльністю у межах спеціалізованих соціальних інститутів, насамперед інституту освіти. Відповідаючи на нові соціальні виклики, система освіти має розвивати у здобувачів освіти логічну компетентність, що дає змогу освоювати нові сфери знання і набувати: навички комунікації, що передбачає вміння визначити предмет думки або розмови, коректно формулювати запитання і відповідати на них, володіти мистецтвом правильного умовиводу, аргументовано захищати свою точку зору тощо; навички роботи з інформацією, що передбачає вміння відокремлювати факти від інтерпретації, головні смислові блоки від другорядних, побачити їх взаємозв'язок, визначити достовірність джерел інформації, порівняти інформацію з різних джерел тощо; навички організації мислення, що уможлиблює здійснення цілепокладання, обрання правильної стратегії і тактики досягнення поставлених цілей.

Відстоюється думка про те, що дієвим засобом подолання зазначених викликів може стати інтегрування у межах закладів вищої освіти можливостей різних галузей наукового знання і, отже, реалізацію між- або трансдисциплінарних підходів у формуванні логічної культури молоді, що уможлиблюють формування логічної компетентності як важливої якості майбутнього фахівця.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, культура мислення, культура мовлення, логічна культура, соціальне середовище.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується прискореними темпами розвитку, високою соціальною невизначеністю, створенням глобального інформаційного простору і переходом до нової системи комунікативних взаємодій. В умовах, коли інформація стає основною цінністю, вкрай важливо вміти правильно працювати з нею, аналізувати й оцінювати її, робити обґрунтовані висновки і приймати самостійні рішення, що, своєю чергою, вимагає від особистості відповідної культури мислення.

Культура мислення передбачає здійснення практичної і пізнавальної діяльності на основі логічних правил і законів, свідомого використання понятійного апарату сучасної науки, дотримання норм і принципів соціального пізнання, зокрема активно-критичного ставлення до дійсності [1, с. 147–153].

Важливим складником культури мислення є логічна культура особистості, яка виражається в умінні логічно правильно міркувати, спираючись на знання законів, методів і видів формальної

та діалектичної логіки, давати визначення поняттям і оперувати ними, робити висновки, аргументувати, бачити протиріччя, систематизувати і класифікувати наявні знання, відрізнити істину від брехні, ґрунтуючись на формально-логічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми логічної культури розглядаються у доробках як вітчизняних (О. Зарецька, О. Квасова, В. Колшанський, Г. Кривчикова, Г. Лаврешина, Т. Самохіна), так і іноземних учених (П. Біммель, У. Гревер, М. Крюгер, У. Рампілон). Вивченню змісту поняття та дослідженню структури логічної культури присвятили свої роботи Є. Іванов, Г. Лаврешина, С. Марценюк. Проблеми формування критичного мислення та культурі логічного мислення присвячені роботи Б. Бурштейна, М. Демидовича, В. Монахова, Л. Обухової, Л. Червочкиної та ін.

Не зважаючи на те, що у філософських, зокрема логічних, психологічних, педагогічних працях термін «логічна культура» розглядається з різних позицій, варто вказати на те, що загалом

зміст відповідного поняття зберігає певну невідомість.

Не зважаючи на те, що аналіз філософських та психолого-педагогічних доробок засвідчує великий інтерес фахівців різних сфер до зазначеної проблеми, варто відзначити, що тоді як існує об'єктивна необхідність формування у здобувача вищої освіти як майбутнього фахівця культури логічного мислення, майже відсутні дослідження щодо місця і ролі розвитку логічної культури у процесі його фахової підготовки, чинників, що впливають на її формування, методик, що уможливають напрями цієї роботи у процесі фахової підготовки та викликів, що характеризують зазначений процес.

Мета статті. Зважаючи на те, що проблема логічної культури набуває особливого значення у світлі компетентнісної переорієнтації освіти для побудови її сучасних моделей і технологій, сфокусованих на формуванні системних якостей особистості і професіонала, метою наших пошуків стало дослідження логіко-формуючого потенціалу соціального середовища у формуванні логічної культури сучасної молоді, зокрема здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Під логічною культурою особистості або індивідуальною логікою розуміється здатність людини здійснювати і контролювати різні інтелектуальні операції (висновувати, доводити, висувати і розвивати гіпотези, класифікувати, будувати визначення тощо), тобто здатність, що оцінюється за ступенем коректності цих операцій. Логічну культуру, на думку В. Свинцова, можна розглядати як одну з найважливіших складових частин культури мислення [5, с. 114]. Схожих поглядів дотримується й О. Пушкарський, який стверджує, що логічна культура як атрибут діяльності є сукупністю певних навичок мислення, що забезпечують отримання результату інтелектуальної діяльності з певними параметрами [4, с. 424].

Аналізуючи феномен логічної культури у проблемному полі між- і трансдисциплінарних досліджень, Л. Сироткіна доходить висновку, що логічна культура як феномен культури є історично сформованою національно / конфесійно / територіально / і т. д. специфічною, закріпленою в масово відтворюваних у суспільстві культурних кодах, інституційно оформленою сукупністю всіх досягнень суспільства у царині логічного [6, с. 29].

Обґрунтованим є й твердження про те, що логічна культура є синтезом раціонального і емоційного, що, своєю чергою, потребує майевтики як методу самопізнання, що відповідає потребі у виявленні й розвитку творчих потенцій особистості. У процесі такої взаємодії відбувається звернення до себе, до свого внутрішнього центру, свого справжнього ества, що уможливорює глибше пізнання [7, с. 120].

Досить суперечливим натепер є питання щодо визначення рівня логічної культури особистості, адже індивідуальна логіка є у певному сенсі результуючою «функцією» від багатьох «аргументів», серед яких, безумовно, не останню роль відіграє і природжений потенціал. Проте у будь-якому разі, зважаючи на численні спеціальні дослідження, можна однозначно стверджувати, що у складному процесі формування логічної культури особистості першорядного значення варто надавати впливу соціального середовища, адже подібно до того, як людина вчиться говорити завдяки контактам з іншими людьми, вона вчиться і мислити.

Відомо, що цей процес є особливо інтенсивним у ранньому віці, проте є підстави також вважати, що він не припиняється протягом усього свідомого життя. Так, зокрема, Ж. Піаже, який досліджував генезис розумових здібностей особистості та становлення індивідуальної логіки, надає цій ідеї загострену, майже парадоксальну форму, стверджуючи, що для кожного індивіда логіка «є мораллю думки, навіяної і санкціонованої іншими». «У цьому сенсі, на думку вченого, вимога не впадати у протиріччя є не просто умовною необхідністю («гіпотетичним імперативом»), відповідно до якої підпорядкування правилам операціонального функціонування, а й моральним імперативом («категоричним»), оскільки ця вимога виступає як норма інтелектуального обміну і кооперації» [3, с. 217].

На думку В. Свинцова, логічна культура особистості визначається логічною культурою того соціуму, до якого належить особистість. Цей феномен учений назвав «логосфера», розуміючи під ним певну «невидиму», проте типову для певного соціального середовища сукупність стереотипів мислення, що виявляється у способах аргументації, умінні оцінювати умовиводи, розробляти гіпотези (із подальшим визначенням їх ймовірності), у здатності систематизувати об'єкти (класифікувати або типологізувати) тощо. На думку дослідника, роль логосфери у формуванні внутрішнього світу особистості є величезною, адже люди виховуються не тільки в певній політичній, моральній, естетичній і т.п. атмосфері, що формує їхні відповідні погляди і переконання; вони виховуються і у певній логосфері, під впливом якої, передусім, і формується їхня логічна культура [5, с. 116].

Отже, як бачимо, логічна культура розглядається і як здатність людини, і як феномен культури, а отже, є досить важливим і складним утворенням, що формується під дією різних чинників, серед яких соціальне оточення відіграє не останню роль.

Сучасні уявлення про динаміку індивідуального та соціального в мисленні дають змогу проаналізувати можливості впливу соціального середовища на логосферу.

Варто зазначити, що величезна (до того ж найбільш авторитетна) частина логосфери сучасного соціуму належить повідомленням колективної спрямованості, що циркулює в мережі Інтернет та засобах масової комунікації, що мають особливу силу впливу не тільки з боку свого змісту, а й є зразками інтелектуально-мовленнєвої організації. Загальновідомо, що вони вчать не лише говорити і писати, але й мислити. Проте латентність указаних процесів суттєво ускладнює контроль над ними, що особливо проявляється у царині стихійного слововживання, коли «модні» слова і словосполучення звично укладаються в мовні блоки, стають вельми часто використовуваними в семантично недоречних ситуаціях.

Подібна ж стереотипність, клішованість властива і мисленню, хоча виявити її набагато складніше. З цього можна зробити висновок про те, що перспективними точками програми «логічної чистоти» мають насамперед стати вузлові пункти, в яких схрещуються інформаційні потоки, – соціальні мережі, редакції, студії масового мовлення, видавництва тощо.

Передбачувана продуктивність такого впливу зумовлена ще й тим, що об'єктом оптимізації тут стає не просто текст, а текст фіксований, що дає змогу здійснювати планомірний контроль над усіма його параметрами, зокрема логічною організацією.

Влучне порівняння мови і мовлення з інструментами набуває додаткового сенсу стосовно саме фіксованого тексту, що справді нагадує певний механізм, що допускає різні маніпуляції – розбирання, складання, заміну деталей тощо. Тексти, що циркулюють у масових інформаційних процесах, з одного боку, мають велику силу логіко-виховного впливу, з іншого – вони легко піддаються оцінкам і перетворенням. Тому тут стихійне функціонування логіко-операціональних навичок може успішно коригуватися свідомим додатком теорії і дидактики. Цілком реальним видається безпосередня участь фахівців-логіків у контролі над «логічним складником» деяких текстів, які спрямовуються масовому адресату і володіють особливою цінністю з логіко-нормативної точки зору.

Великого значення також набуває логічна підготовка професійних працівників інформаційних служб, в основу якої варто покласти не наївну ідею навчити «мистецтва мислити» (тобто створювати логічно нормативний текст у кожному акті мислення), а прагнення сформулювати дієві навички контролю над смисловими параметрами фіксованого повідомлення.

Важливим є також питання щодо стимулювання соціальних рефлексій, а для людей розумової праці – індивідуальних саморефлексій з приводу різних «логічних ситуацій». Істинний професіоналізм рано чи пізно має викликати роз-

думи над механізмами (часом прихованими) відповідної діяльності. Так, зокрема, високий рівень володіння словом не тільки не звільняє професіонала від інтересу до різних аспектів функціонування мови, але, навпаки, підсилює цей інтерес.

Проте, на жаль, аналогічний інтерес до логічного «інструментарію» спостерігається досить рідко, що підтверджується недбалим поведінням з багатьма поняттями. Занадто часто їх вживання слабо співвідноситься з основними логічними характеристиками – змістом і обсягом. Сказане стосується насамперед невизначених понять, тобто понять, що не володіють для їхніх носіїв досить ясним змістом і різким обсягом (так, наприклад, більшість анкетованих здобувачів вищої освіти не бачили різниці між поняттями вчитель і викладач).

Але, напевно, найбільшій уваги в зазначеному сенсі заслуговує так звана «гра смислів», що нині відбувається навколо багатьох понять. Змішання різних значень терміна, безумовно, є джерелом різних смислових непорозумінь і живильним середовищем для демагогії.

Отже, соціальне середовище, здійснюючи формуючий вплив на логічну культуру, потребує так званої «допомоги», яку ми вбачаємо у системі освіти, зокрема вищої, де є низка можливостей для так званого «корегування» зазначеного впливу через систему компетентностей, що формуються у межах різних дисциплін, зокрема соціогуманітарного спрямування.

Відповідаючи на нові соціальні виклики, саме в системі освіти уможливлується розвиток логічної компетентності здобувача вищої освіти, що дає змогу освоювати нові галузі знання і набувати необхідних навичок, до яких, на думку Б. Турчевської, можна віднести:

– навички комунікації – вміння визначати предмет думки або розмови, правильно систематизувати клас мислимих об'єктів, розрізняти справжні і несправжні судження, коректно формулювати запитання і відповідати на них, володіти мистецтвом правильного умовиводу, аргументовано захищати свою точку зору;

– навички роботи з інформацією – вміння відокремлювати факти від інтерпретації, головні смислові блоки від другорядних; бачити їх взаємозв'язок, визначати достовірність джерел інформації; порівнювати інформацію з різних джерел;

– навички організації мислення – вміння здійснювати цілепокладання, вибирати стратегію і тактику досягнення поставлених цілей [8].

Однак, як показує практика, більшість здобувачів вищої освіти відчують труднощі під час спроби коректного, з точки зору логіки, викладу власних думок в усній та письмовій формі. Вони не володіють повною мірою навичками логічного мислення, що дають змогу виділити й обґрунту-

вати основну думку, проаналізувати та узагальнити навчальний матеріал та робити з нього висновки (так, зокрема, великий відсоток здобувачів вищої освіти визнали, що їм легше даються модулі, у яких присутні тести та теоретичні питання репродуктивного характеру (які вони, між іншим, називають між собою «ctrlC-ctrlV»), ніж модулі, що містять задачі та теоретичні питання пошукового та порівняльного характеру).

Навряд чи подолати виклики можна популяризацією у закладах освіти тестування, яке, незважаючи на певні переваги, має один істотний недолік – не сприяє розвитку не лише логічного мислення (хіба що вчить вмінню знаходити правильні відповіді), але й логічного мовлення як взаємопов'язаних процесів. У результаті маємо те, що маємо; поширеним явищем нині є неможливість багатьох здобувачів вищої освіти висловити свої думки послідовно, виважено та грамотно. Для більшості це справді є проблемою.

У зазначеному контексті ми не можемо не погодитися із думкою Н. Калашнікової та С. Токаревої про те, що дієвим засобом подолання вказаних проблем може стати вивчення у закладах вищої освіти поряд з формальною логікою дисципліни «Критичне мислення» [2, с. 186]. В ідеалі ж, як зазначає Л. Сироткіна, дослідження кожного компонента логічної культури як феномена культури передбачає, очевидно, інтегрування можливостей різних галузей наукового знання і, отже, реалізацію між- та трансдисциплінарного підходів [6, с. 34]. Проте, на жаль, у більшості закладах вищої освіти натепер у навчальних планах важко віднайти навіть формальну логіку.

Висновки і пропозиції. Отже, логосфера сучасного суспільства значною мірою визначається функціонуванням засобів масової інформації, серед яких найбільш популярними серед молоді є Інтернет та телебачення. Не варто применшувати й роль друкованих носіїв інформації, зокрема книжок та періодичних видань, що є не лише носіями певної конкретної інформації, але й побічно навчають навичок мислення, привчають здійснювати різноманітні інтелектуальні операції, формують логічну культуру суспільства загалом і особистості зокрема.

Вплив соціального середовища на особистість неможливо припинити, так само як і неможливо ізолювати ту ж саму особистість від впливу того ж таки соціального середовища. Проте можна навчити особистість бачити і розпізнавати «підводні камені», закладені адміністраторами сайтів

та соціальних мереж, редакторами засобів масової інформації тощо з метою висвітлення певної інформації у потрібному ракурсі чи набуття нею певних, потрібних замовникові, сенсів.

У зв'язку із цим актуалізується інтегрування у межах закладів вищої освіти можливостей різних галузей наукового знання і, таким чином, реалізація між- та трансдисциплінарних підходів у формуванні логічної культури молоді, що уможливорюють формування логічної культури як засадничого складника логічної компетентності майбутнього фахівця та розвиток у нього навички комунікації, роботи з інформацією та організації мислення.

Список використаної літератури:

1. Галушко В.Г. Формально-логические правила и формирование культуры мышления будущего специалиста. *Ученые записки Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работы*. 2015. Т. 24. № 2 (24). С. 147–153.
2. Калашникова Н. Критическое мышление, логическая культура личности и модели возможного мира. *Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 7. Филос.* 2016. № 4 (34). С.183–187.
3. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / пер. с фр. Москва : Просвещение, 1969. 659 с.
4. Пушкарский А.Г. Об образе логики в современном российском обществе. *Русский логос: горизонты осмысления : материалы междунар. филос. конф. Санкт-Петербург, 25–28 сент. 2017 г.: в 2 т. Т. 2.* Санкт-Петербург : Интерсоцис : Изд-во РХГА, 2017. С. 423–429.
5. Свинцов В. Логическая культура личности и общества. *Общественные науки и современность*. 1993. № 4. С. 114–124.
6. Сироткина Л.С. Феномен логической культуры – проблемное поле меж- и трансдисциплинарных исследований. *Проблемы современного образования*. № 5. 2018. С. 22–36.
7. Троїцька О.М., Тараненко Г.Г. Постнекласична раціональність людиновимірних систем та розвиток логічної культури. Людиномірність у науці, освіті та культурі: теоретико-методологічні аспекти: монографія / За заг. ред. В.В. Молодиченка. Мелітополь : МДПУ, 2013. С. 104–120.
8. Турчевская Б.К., Брылина И.В. Логическая компетентность и критическое мышление. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 2-2. URL: <https://science-education.ru/article/view?id=22504>.

Taranenko H. Logic-forming potential of social environment in the development of higher education students' logical culture

The article deals with the issue, which is vital for the education and upbringing: the development of logical culture of youth, which significantly affects cognitive activity, develops abstract thinking and deepens understanding of relationship between different branches of scientific knowledge, enables the implementation of practical and cognitive activity, based on logical rules and laws; it also stimulates conscious use of the conceptual framework of modern science, makes the person stick to the norms and principles of social cognition, including active-critical attitude towards reality.

The emphasis is put on the fact that the issue of logical culture assumes greater importance in the context of the competence-based reorientation of education, which is aimed at the construction of modern models and technologies, focused on the development of both personal and professional systemic qualities.

The author provides the rationale for the fact that logical culture of the personality depends on the logical culture of the society, which he or she belongs to. Thus, logical culture is characterized by a process of a purposeful development, which is ensured by organized cognitive activity within the limits of specialized social institutes, first of all, the institute of education. Responding to new social challenges, the education system should be aimed at the development of higher education students' logical competence. The latter allows to master new areas of knowledge and acquire the following: a communication skill, which involves the ability to determine the subject of thought or conversation, correctly formulate questions and answer them, be able to reason, defend one's own point of view, etc.; skill of processing the information, which involves the ability to separate the facts from the interpretations, differentiate the main semantic blocks from the secondary ones, understand their interconnection, determine the authenticity of information sources, compare information, received from different sources, etc.; ability to organize thinking, which contributes to effective goal-setting, choice of the right strategy and tactics of achieving goals.

The author proves the idea that integration of the possibilities of different areas of scientific knowledge into the practice of the institutions of higher education can become an effective means of overcoming these challenges and, consequently, the implementation of inter- or transdisciplinary approaches into the process of development of logical culture of young people enhances the development of logical competence as an important quality of the future specialist.

Key words: *higher education students, culture of thinking, speech culture, logical culture, social environment.*